

Jezički savjeti

1. *Svjetlosna baterija od legure hroma, koje traje 5 godina, je uzgredni proizvod američkog svemirskog programa* (iz »Oslobođenja«).

U našoj štampi i u drugim tekstovima, ne tako rijetko, susrećemo ovakvu, pogrešnu upotrebu zareza ispred enklitike, tj. ispred riječi bez akcenta.

Pravilo je našeg jezika da se enklitike, s obzirom na to da su nenaglašene, akcenatski naslanjaju na riječ ispred sebe, da s njom čine akcenatsku cjelinu. Bez one umetnute rečenice (»koja traje 5 godina«) enklitika *je* mogla bi stajati tamo gdje ju je postavio autor: »... baterija od legure hroma *je* uzgredni proizvod...« Međutim, u ovakvoj rečeničnoj konstrukciji kako je u naslovu citirana zarez joj sprečava da se nasloni na prethodnu riječ. U takvom slučaju mora se mijenjati red riječi, odnosno, enklitika mora doći na drugo mjesto u završnom dijelu rečenice. Cijela navedena (složena) rečenica korektno bi glasila: *Svjetlosna baterija od legure hroma, koja traje 5 godina, uzgredni je proizvod američkog svemirskog programa.*

Čak kad rečenica »koja traje 5 godina« ne bi bila umetnuta kao naknadno dodata, već bi se nalazila u odredbenoj funkciji, tj. bez odvajanja zareza, za korektan stil bi više odgovarao položaj enklitike *je* iza *uzgredni*, jer je njena veza sa sintagmom »baterija od legure hroma« prekinuta i ona uspostavlja novu vezu »uzgredni je proizvod«, dakle: *Svjetlosna baterija od legure hroma koja traje 5 godina uzgredni je proizvod...*, korektnije je nego: *Svjetlosna baterija od legure hroma koja traje 5 godina je uzgredniji proizvod...*

Drugi način da se izbjegne ovakav položaj enklitike jeste stavljanje njeno ispred umetnutog dijela. U primjeru (iz jednog magistarskog rada) *Te pripreme, međutim, su vrlo različite enklitika su* može doći odmah iza prve

riječ *Te su pripreme, međutim, vrlo različite* ili iza druge: *Te pripreme su, međutim, vrlo različite*. Oba slučaja su korektna.

Ima i drugih mogućnosti da se ovo izbjegne. Primjer (opet iz »Oslobođenja«): *Jedno tumačenje, i vjerojatno najvažnije, je da se pomogne automobilske industriji...* možemo na tri nova načina formulirati da bismo izbjegli nekorektnost. Jedan je pretvaranje kraćeg u duži, naglašeni oblik: *Jedno tumačenje, i vjerojatno najvažnije, jest da se...* (to vrijedi i za druge slučajeve), drugi, premještanje, nazad, iza drugog zareza, riječi sa akcentom: *Jedno, i vjerojatno najvažnije, tumačenje je...*, i treći, već pomenuti u prva dva primjera, sa enklitikom *je* na drugom mjestu u rečenici: *Jedno je tumačenje, i vjerovatno najvažnije, da se pomogne...*

2. »Treba suzbijati... rešavanje normativnih pitanja u jezičkom standardu na osnovu raznolikih uzusa u pisanoj (kod nas još *dovoljno neizgrađenoj*) praksi, pri čemu djeluju individualni, *dovoljno neizgrađeni* ukusi...« (iz referata jednog univ. profesora).

Podvučeni dijelovi dviju sintagmi predstavljaju očigledan lapsus, i to ponovljen.

U pitanju je pogrešna upotreba negacije. Praksa i ukus mogu biti izgrađeni ili neizgrađeni. Autor je htio reći da su oni *izgrađeni*, ali da *nisu dovoljno izgrađeni*, a nešto što nije dovoljno izgrađeno iskazaće se negacijom priloga, a ne pridjeva, dakle: *nedovoljno izgrađena* praksa i *nedovoljno izgrađen* ukus, a ne onako kako se autoru, jezičkom stručnjaku, omaklo u pomenutom referatu (možda pod uticajem ruskog jezika).

3. *Onoliko novaca koliko bi se dalo za jedno »jeftinije« osobno auto* (iz »Oslobođenja«).

Imenica *auto* ovdje je upotrijebljena u srednjem rodu. U govornom jeziku u Bosni i Hercegovini ova imenica se često može čuti u tom rodu. U književnom jeziku, međutim, ona je muškog roda. To nam potvrđuje svi naši rječnici. U Pravopisnom rječniku to možemo zaključiti posredno, po množini *auti* (oznaka roda nije data); na isti način je data ova imenica i u Rječniku stranih riječi Bratoljuba Klaića, u Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU data je uz ovu imenicu i oznaka roda (*auto* m), s jednom potvrdom, u množini, od Č. Minderovića: Odvezoše nas *autima* na stanicu; Rječnik dviju Matica dao je oznaku roda (m), dok se iz primjera (Ujevićevog) ne vidi da li je m. ili sr. rod (Nju je muž vozio dva ili tri mjeseca autom). Dakle, po normi je to imenica muškog roda.

Prema tome, upotreba ove imenice u srednjem rodu pripada narodnom govoru, nije, dakle, književna.

Imenice na *-o* mogu biti i muškog (dečko, striko) i srednjeg roda (zvono, selo); ovaj drugi rod, srednji, dominira i nastavak *o* (pored *-e*) smatra se izrazitim nastavkom imenica srednjeg roda.

Imenica *auto* je skraćeni oblik grč.-lat. složenice *automobil*, koja je muškog roda, pa je u književnom jeziku rod punog oblika preuzela i skraćena imenica, dok je u govornom jeziku, i obrazovanih ljudi, ova imenica počela da se oblički prilagođava i da se sve češće upotrebljava u sr. rodu.

Slično je stanje i sa imenicom *kino*. Ali nije identično. Po Pravopisnom rječniku ona je u jednini i m. i sr. roda, a u mn. samo sr. roda (kina). U Bošni i Hercegovini gotovo isključivo je sr. roda i u jednini, u Srbiji pak, ukoliko se upotrebljava (tamo je običnije *bioskop*), u muškom je rodu. U Hrvatskoj je sr. roda, kao i u BiH, što nam potvrđuje Klaićev Rječnik stranih riječi.

Duži oblik *kinematograf* gotovo da se ne upotrebljava. Kraći oblik *kino* vjerojatno smo preuzeli direktno iz njemačkog jezika, u kojemu je i m. i sr. roda, kako nas obavještava Ristić-Kangrgin Nemačko-srpskohrvatski rečnik, tj. »m(i n)«, a na što upućuje i činjenica da je riječ *kino* u upotrebi u krajevima koji su bili pod jačim uticajem njemačkog jezika (Hrvatska, Bosna i Hercegovina) ili je bila u upotrebi, kao npr. u Vojvodini, da bi postepeno bila potisnuta, uticajem iz Srbije, nazivom *bioskop*.

4. *Počeli su da se dovijaju na razne načine kako da više izvuku novaca od potrošača* (iz »Oslobođenja«)

U dijelu složene rečenice »kako da više izvuku novaca od potrošača« red riječi je poremećen. Prilog *više* (komparativ od *mnogo*) u ovoj rečenici sastavni je dio sintagme *više novca* i ne bi ga trebalo odvajati od imenice (»kako da više novca izvuku od potrošača« ili »kako da izvuku više novca od potrošača«). Onakav red riječi kakav je dao autor ove rečenice odgovarao bi kad bi imenica bila izostavljena, a podrazumijeva se: »kako da više izvuku od potrošača«.

5. *Trgovci su trebali da pokrivaju ove troškove...* (iz »Oslobođenja«).

O upotrebi glagola *trebati* kad je nepotpunog značenja, tj. kad kao dopunu traži neki drugi glagol, često je pisano u našoj stručnoj literaturi.

Glagoli nepotpunog značenja mogu imati dvojaku dopunu: infinitiv ili konstrukciju da + prezent. Kad bismo u gornjoj rečenici upotrijebili glagol *morati*, mogli bismo je dvojako stilizovati: »Trgovci su morali pokrivati ove troškove...« ili: »Trgovci su morali da pokrivaju ove troškove...«, s jednakom vrijednošću.

Glagol *trebati* je u nepotpunom značenju bezličan, jedini od naših glagola, i prema normi upotrebljava se samo u obliku 3 l. jd. a dopuna mu je da + prezent (»*Trebalo je da trgovci pokrivaju* ove troškove...«). Međutim, ovakvo pravilo ograničava upotrebu infinitiva i u tome je njegov nedostatak. Na drugoj strani, bezlični oblik prezenta ovog glagola podudara se s ličnim oblikom (*treba* i *on treba*), a to omogućuje dvije stvari: 1. da se uz *treba*, po formi bezlični, a stvarno lični oblik, upotrijebi infinitiv, npr. *on treba biti marljiv* (u hrvatskom standardu dosta obično, a nije strano ni jezičkom osjećanju obrazovanih ljudi u BiH), i 2. da se upotreba ličnih oblika glag. *trebati* proširi na sva lica u svim glagolskim oblicima, sa dopunom u infinitivu (Trgovci su trebali pokrivati sve troškove...). Ovakva upotreba nije općenito prihvaćena u književnom jeziku, ali je znatno rasprostranjena na zapadu i u pisanom jeziku.

Pogotovo je neknjiževna konstrukcija kakvu imamo u navedenom primjeru, tj. »Trgovci su trebali da pokrivaju...«

6. *Novosti o Marijan* (iz »Oslobođenja«). Riječ je o ženi (»Marijan Fejtful, engleska pjevačica i glumica...« počinje napis pod gornjim naslovom).

Strano (englesko) ime je preneseno u naš jezik prema izgovoru, sa suglasničkim završetkom. Međutim, kod nas je uobičajeno da ženska strana imena s (muklim) *e* na kraju dobivaju naš završetak ženskih imena *a* (Džeraldina, Matilda, Frederika, Ženeva i sl.). U našem slučaju postoji još jedan razlog za takvu adaptaciju: u nas postoji muško i žensko ime *Mar(i)jan* i *Mar(i)jana* (isp. u Vuka »*Marijana* — *Frauennamen*« i »*Marijan* — *Mannsname*«).

Čak i bez poznavanja toga pravila autor navedenog naslova mogao je osjetiti da on nije u duhu našeg jezika, pogotovo kad je u pitanju zavisni padež, i da bi tome duhu odgovarala *Novosti o Marijani*.

7. *Zakašnjeli energetski udar* (naslov iz »Oslobođenja«).

Očigledan primjer analogije, vrlo čest u našoj štampi.

Normativna gramatika određuje da se jednačenje suglasnika *s* i *z* ispred *lj* i *nj* ne vrši kad su ova dva suglasnika nastala jotovanjem ijekavskih oblika i u složenim riječima. Međutim u narodnom govoru ovo jednačenje je dosta često (*šljez*, *bješnjeti*, *pošljednji*; *ražljutiti*, *ižljubiti* i sl. u govoru, a u književnom jeziku samo *sljez*, *bjesnjeti*, *posljednji*; *razljutiti*, *izljubiti*).

Prema pridjevu *zakašnjeli* (od glagola *zakašniti*) stoji glagolska imenica *zakašnjenje* u kojoj se vrši jednačenje *snj* u *šnj* jer ovo nije ijekavski oblik. U to ćemo se uvjeriti poređenjem sa ekavskim izgovorom: ijek. *zakašnjeli*, ek. *zakašneli*, dok je glagolska imenica ista u oba naša književna izgovora: *zakašnjenje*, koja svojim oblikom vrši snažan uticaj na književni oblik pridjeva *zakašnjeli*, koji se po analogiji javlja sa jednačenjem, tj. *zakašnjeli*, a što je neknjiževno.

S. M.